

Mustandi kirjutamise kunst

Anni Jürine

Tartu ülikooli üldkeeleteaduse teadur, kes tegeleb akadeemilise väljendusoskuse uurimise ja õpetamisega

Ilona Tragel

Tartu ülikooli üldkeeleteaduse dotsent, kelle uurimisteemad on verbisemantika ning viimastel aastatel ka kirjutamisprotsess

Mustandi kirjutamine on justkui kaduv kunst, sest see on kaotanud oma algse mõtte. Artiklis arutleme selle üle, mis on mustandite kirjutamise eesmärk ja roll protsessikeskse tekstiloomes kontekstis ning kuidas mustandite kirjutamist koolis korraldada.

Kirjutamine on kognitiivselt nõudlik tegevus, mis seab autorile suuri proovikivisid, sest nõuab kirjutajalt korraga mälu tööd, keskendumist, tähelepanu, motivatsiooni jne. Oma mõtete asjakohane ning olukorrale ja suhtluseesmärgile sobivas kirjalikus vormis väljendamine ei ole lihtne ülesanne – ei olegi ootuspärane, et see esimese katsega suurepäraselt õnnestub. Seetõttu alustakse kirjaliku teksti loomist sageli mustandist, n-ö mustast tekstist, mis aitab koguda ja formuleerida mõtteid. Tekstiloomes lõpeb puhtandi ehk puhtalt ümberkirjutatud tekstiga. Sellisena ei vajakski mustand pikemat tutvustust ega tähelepanu, sest on (vähemalt hariduses kasutatavate) tekstide loomise juures niivõrd tavapärane ja sagedasti kasutusel, et selle funktsiooni võib pidada ilmselgeks.

Aga – nagu teada, on ilmselgete asjadel oht muutuda läbipaistmatuks ja kaotada oma algselt ilmne eesmärk. Nii on ka mustandi kirjutamine oma algse mõtte kaotanud ning musta teksti loomine taandub sageli mustand-puhtand vastandusele. Puhas paber, loetav käekiri, veatu vormistus ega isegi korrektne keel ei ole aga ainsad tunnused, mis mustandit puhtandist eristavad. Oleme varemgi kirjutanud, et kirjutamisprotsessi algusetappidel peaks teksti puhtast ilmest palju rohkem tähelepanu pöörama mõtte selgele väljendamisele, teksti ülesehitusele, sidususele jms

(Jürine, Leijen, Tragel 2017b). Siin artiklis esitame mõned tähelepanekud mustandi kirjutamise teooria ja praktika kohta ning anname soovitusi, kuidas korraldada mustandi kirjutamist niimoodi, et kirjutajal ja lugejal sellest võimalikult palju kasu oleks.

Hea tekst sünnib paberil, mitte autori peas

Kirjaliku tekstiloomes (õpetamise) uurijate seas on üldlevinud seisukoht, et tekstiloomes protsessi põhilisim, olulisim ja kõige ajakulukam osa ei ole mitte (uue) teksti loome, vaid (olemasoleva) teksti ümberkirjutamine (Murray 1972). See seisukoht lähtub arusaamast, et head tekstid ei sünni mitte autori peas, vaid paberil (või ekraanil). Selle arusaama järgi on hea tekstini võimalik jõuda ainult teksti mitmekordse läbikirjutamise kaudu, sest selline n-ö paberil mõtlemine aitab meil oma mõtteid selge(ma)lt väljendada.

(Eesti) haridussüsteemi tavapraktikas – eriti puudutab see tekste, mis kirjutatakse (ema)keeletunnist väljaspool – ei ole selline lähenemine praegu kuigi levinud. Tavaliselt läheb tekst suure osas ümberkirjutamisele ainult juhul, kui tegu on väga halva tekstiga, mida sellisel kujul arvestada ei saa ning mida pindmised parandused mingil juhul ei päästa.

Mõnes mõttes on loomulik, et õpilased (ja tegelikult kõik teksti loojad) tahaksid kirjutada teksti niimoodi, et see oleks juba algusest peale võimalikult valmis. Nii loodetakse kulutada teksti kirjutamisele vähem aega ja selle muutmisele hilisemas etapis vähem energiat. Sellise „protsessi” tagajärjel valmib tihti aga tekst, mida võib nimetada „ühe mustandi imeks” – s.o tekst, mida iseloomustavad korralikult läbi mõtlemata mõtted ja läbi kirjutamata argumentatsioon, probleemid teksti ülesehituse ja sidususega.

Mustandid (jah, mitmuses!) kirjutamisprotsessis

Kirjutamise uurijate ja õpetajate seas on üldaktsepteeritud arusaam, et korraliku teksti kirjutamiseks on tarvis rohkem kui üht mustandit ning piisavalt aega. Mustandeid ei tuleks kirjutada mitte kui pelgalt teksti kasi-mata versioone enne puhtalt ümberkirjutamist, vaid mustandi loomisel on oma eesmärgid – mõtete kogumine ja formuleerimine, mis omakorda võimaldab kirjutatava teema kohta õppida.

Mõtteid võib koguda näiteks vabatekstiloomes strateegiate abil: teatud lühikese aja jooksul (5–10 minutit) kirjutatakse peatumata ning teemat

mitte liiga kitsalt piiritledes. Kui aega on vähem või kui autoril on selgem ettekujutus sellest, mida ta öelda tahab, tasuks enne mustandit kirjutama asumist panna kirja esialgsed kavapunktid ning koguda kirjutades juba konkreetsemaid mõtteid teemade kohta, mida nende punktide all soovitakse lahata.

Teinekord on autoril üsna hästi teada peamine mõte, mida ta tahab edasi anda, aga see teadmine ei ole veel selges sõnalises vormis. Sõnalise vormi otsimine sunnib autorit oma argumentatsiooni lihvima – oma väiteid täpsustama ja uuesti läbi mõtlema ning väidete toetamiseks põhjendusi tooma. Siinkohal ei räägi me veel esitatud argumentide keele viimistlemisest, vaid sisulistest, teemaarendusega muudatustest. Keele juurde tuleks jõuda alles kirjutamisprotsessi viimastes etappides, s.o puhtandi kirjutamisel, siis kui kõik muu on juba paigas.

Ükskõik kas mustandit kirjutatakse mõtete kogumiseks või nende selgemaks sõnastamiseks, tuleb tähele panna, et mustand on algne tekst, mida ei saa mõne parandusega lihtsa vaevaga puhtandiks vormida. Ainult siis, kui teksti autor on valmis oma loodud tekstis tegema suuri ja olulisi muudatusi – näiteks pöörama esialgse struktuuri pea peale, arendama mõnda mõttekäiku süvitsi edasi ning loobuma mõnest alguses plaanitud allteemast sootuks ja/või kustutama suure osa juba kirja pandud tekstist – täidab mustandi kirjutamine oma tõelist eesmärki. Hea mõtestatud tekst sünnib mõtete mitmekordsel läbikirjutamisel.

Teksti läbikirjutamine annab autorile võimaluse teema kohta õppida – avardab teadmisi, aitab teemat nüanssides paremini mõista, näha allteemade vahelisi seoseid jms. Teema kohta õppimine (ja õpitu kontrollimine) on ju kirjalike tööde põhilisi eesmärke.

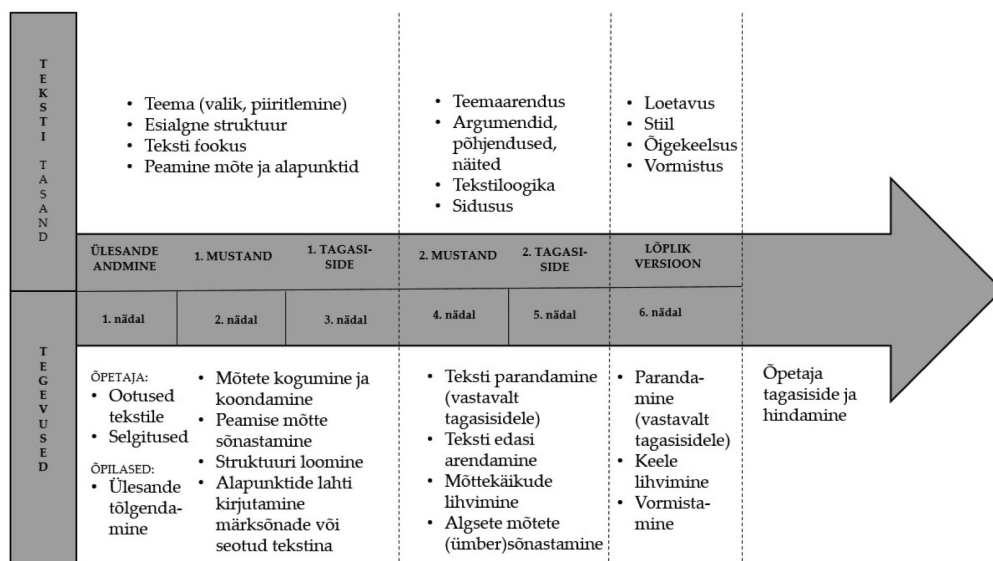
Sellepärast ei kuulu kirjutamine (ja mustandi kirjutamine) üksnes emakeele- ja võõrkeeletundi, vaid on sama oluline kõigis ainetes, kus kirjutatakse. Nii ei koondata mustandeid kirjutades mõtteid ega lihvita formuleeringuid ainult kirjandi (või muude (ema)keeletunnis kirjutatavate tekstide puhul), vaid ka näiteks bioloogia referaadi, uurimistöö või mis tahes pikema kodutöö teksti puhul. Selline kirjutamine aitab oluliselt vähendada ka plagieerimise ohtu, näiteks olukorda, kus referaadi pähe esitatakse Vikipeediast sõna-sõnalt kopeeritud tekst.

Praktiline korraldus

Kuigi õpilastel on vaba voli kirjutada mistahes kodutööd läbi ükskõik mitu korda, on tõenäosus, et õpilased seda iseseisvalt teevad, kaduvväike. Õpetajad oma professionaalse eesmärgipärase tegevusega saavad teha nii, et mustandi kirjutamine oleks efektiivne ning et sellest saaks maksimaalselt kasu ka need õpilased, kellel teksti kirjutamine muidu viimasele minutile jääks. Mustandeid suunab kirjutama selline ülesandepüstitus, kus pikem kirjalik töö on jagatud mitmesse ossa (vt joonis) – näiteks antakse esmalt ülesanne, mille eesmärk on mõtete kogumine ja teksti esialgse struktuuri loomine, seejärel antakse ülesanne esialgseid mõtteid edasi arendada, vajaduse korral ümber sõnastada või asendada ning alles viimases etapis keskendutakse teksti keelelisele lihvimisele. Kõigis neis etappides loodavad tekstid (sh struktuur ja esialgsed mõtted) on käsitatavad *eraldi* mustanditena ning nende loomine ja esitamine peaks olema reguleeritud tähtaegadega. Etappide vahel peaksid õpilased saama oma mustanditele/tekstidele tagasisidet.

Tagasiside on kirjutamisprotsessi osa ja sellisena mustandi kirjutamisel ülioluline (Lundstrom ja Baker 2009, Hyland 2003, Zhang 1995; eesti keeles Jürine, Leijen, Tragel 2017a). Seejuures on tagasiside kirjutamisprotsessi varasemates etappides palju kasulikum kui protsessi lõpuetappides või valmis tekstile antav tagasiside. Valmis tekstile antav tagasiside võib jätta mulje, nagu polekski vaja selles enam suurt midagi muuta (vt nt Seow 2002). Kuna autoril on oma (peaaegu) valmis teksti raske muuta, toob tagasiside kirjutamisprotsessi lõpustaadiumis tihti kaasa vaid pindmised parandused. Tagasiside andmine tekstiloomes varasemates etappides, s.o mustandi(te)le võimaldab pöörata tähelepanu tekstiloomeprotsessi seisukohalt kõige olulisemale – mõtte selgele väljendamisele, teksti fookusele, ülesehitusele, sidususele jms.

On mõisteta, et meie koolisüsteemis võib selline lähenemine tekstide kirjutamisele tunduda peaaegu võimatu. Ühe teksti mitmes etapis tagasisidestamine (eriti suurte klasside puhul) on töömahukas ja sellisena õpetaja jaoks suur lisakoormus. Peale selle võib õpetajal olla keeruline paigutada pikka kirjutamisprotsessi niigi tihedasse programmi, kus ühe teema juurest teise juurde tuleb liikuda kiiresti. Need probleemid ei ole Eestile eriomased, vaid esinevad ka mujal, kus kirjutamisprotsessile ja mustandite loomisele rohkem tähelepanu pööratakse.

Mustandid kirjutamisprotsessis.

Neile sagedastele probleemidele võib pakkuda mitu lahendust. Näiteks soovitatakse mitmeetapilist kirjutamist eelkõige pikemate tekstide puhul. Samuti tuleks mõelda, kas mitu lühemat kirjutamisülesannet oleks võimalik siduda üheks pikemaks tekstiks, mille kirjutamisprotsessile semestri jooksul rohkem aega pühendada. Teine võimalus on kasutada kaasõppija tagasisidet (vt nt Lundstrom ja Baker 2009; eesti keeles Jürine, Leijen, Trigel 2017a). Kaasõppijate vastastikuse tagasiside kasutamise eelduseks on küll see, et õpilastele õpetatakse, kuidas konstruktiivset tagasisidet anda, kuid ka sellest on kindlasti kasu (vt nt Lundstrom ja Baker 2009). Lisaks õpetaja töökoorma vähendamisele arendab vastastikune tagasiside andmine õpilaste tekstianalüüsisioskust, mis omakorda aitab kaasa nende kirjutamisoskuse arengule. Saades kriitilisemaks lugejaks, saab õpilane ka paremaks kirjutajaks.

Lõpetuseks

Mustandi kirjutamine on kaduv kunst, sest on kaotanud oma algse eesmärgi mõtete kogumise ja nende selge ja loogilise esituse vahendina. Ühest küljest on mustand eestikeelses koolihariduses veidike oma nime ohver. Eestikeelne sõna *mustand* tuleb sõnast *must*. Tänapäevastes tekstiloomekäsitlustes ei ole mustand aga sugugi vaid sodine peaaegu valmis tekst, peale selle ei ole mustand üks tekst, vaid tekstid, mis sünnivad mitmeetapilises kirjutamisprotsessis. Seejuures ei ole esimene mustanditest enamasti

kuidagi seotud korrektse keelekasutusega, mustandeid kirjutatakse mõtete kogumiseks ja selgemaks väljendamiseks. Ja viimaks – mustand ei kuulu ainult keeletundide õppevahendite hulka – mustandi kirjutamine on oluline õppeprotsessi osa ka teiste ainete omandamisel.

Teiselt poolt muudab mustandi eesmärgipärase kasutamise keerukaks asjaolu, et esmapilgul võib tunduda, nagu oleks seda kõike koolis keeruline korraldada. Kui aga korralduslikest raskusest üle saab, on mustand nagu iga teinegi teos oma loomise vaeva kuhjaga väärt. Ülalpool kirjeldasime, kuidas mustandite kirjutamise oluline roll kirjalikesse kooli- ja kodutöösse tuua nii, et õpetajatel sellest suurt lisatööd ei sünniks ning et õpilased mustandeid kirjutades ja tagasisidestades veelgi rohkem oma tekstiloomeskusi arendaksid.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et tekstide loomisel tuleb rohkem tähelepanu pöörata kirjutamise protsessile (mustandid), mitte lõpptulemusele (puhtand). See ei tähenda, et protsessi väärtustatakse tulemusest enam. Vastupidi, soovitatud lähenemine põhineb vanal (ja ilmselgel) tõel – kui näha mustandiga rohkem vaeva, on ka puhtand parem.

Viidatud kirjandus

- Hyland, Ken 2003. Genre-based pedagogies: A social response to process. – *Journal of Second Language Writing* 12(1), 17–29.
- Jürine, Anni; Djuddah Leijen; Ilona Tragel 2017a. Tagasiside kirjutamisprotsessis. Oma Keel 1. http://www.emakeeleselts.ee/omakeel/2017_1/OK-1-2017_03.pdf.
- Jürine, Anni; Djuddah Leijen; Ilona Tragel 2017b. Kirjutamisoskus kui jalgrattasõit. ERR. Arvamus. 14.12.2017. <https://www.err.ee/648624/kirjutamisoskus-kui-jalgrattasoit>.
- Lundstrom, Kristi; Baker, Wendy 2009. To give is better than to receive: The benefits of peer review to the reviewer's own writing. – *Journal of Second Language Writing* 18(1), 30–43.
- Murray, Donald M. (1972). Teach Writing as a Process Not Product. – *The Leaflet* 71(3), 11–14.
- Seow, Anthony 2002. The writing process and process writing. – Jack C. Richards Willy A. Renandya (toim.) *Methodology in language teaching: An anthology of current practice*. Cambridge University Press, 315–320.
- Zhang, Shuqiang 1995. Reexamining the affective advantage of peer feedback in the ESL writing class. – *Journal of Second Language Writing* 4(3), 209–222.